

BANKLARNING VAKILLIK HISOBVARAQLARI OCHILISHI VA YURITILISHI VA ELEKTRON TO'LOV TIZIMI

Boykabilova Iroda

*Samarqand iqtisodiyot va servis institute Boshqa tarmoqlarda buxgalteriya hisobi va
audit kafedrası o'qituvchisi +998939957177*

Urunboyev Izzatillo Xayrullayevich

Bank-moliya xizmatlari fakulteti BI-323 guruh talabasi +998917030032

Mamarajabov Begzod

Bank-moliya xizmatlari fakulteti BI-323 guruh talabasi +998945710105

Annotatsiya: *Mazkur ishda banklarning vakillik hisobvaraqlari va banklararo elektron to'lov tizimining iqtisodiy mohiyati, huquqiy asoslari hamda amaliy ahamiyati tahlil qilingan. Nostro va Vostro tamoyillari asosida yuritiladigan hisobvaraqlar orqali real vaqt rejimida hisob-kitoblar amalga oshirilishi, tizimning barqarorligi va xavfsizligi yoritilgan. Shuningdek, raqamli transformatsiya, Open Banking va kiberxavfsizlik yo'nalishlaridagi dolzarb vazifalar hamda takliflar keltirilgan.*

Kalit so'zlar: *vakillik hisobvaraqlari, Nostro, Vostro, elektron to'lov tizimi, Markaziy bank, HKM, ABM, banklararo hisob-kitoblar, RTGS, kiberxavfsizlik, overdraft, elektron raqamli imzo.*

Аннотация: *В работе рассмотрены экономическая сущность, правовые основы и практическое значение корреспондентских счетов банков и системы межбанковских электронных платежей. Освещены механизмы расчетов в режиме реального времени на основе принципов Nostro и Vostro, а также вопросы стабильности и безопасности системы. Кроме того, представлены актуальные направления цифровой трансформации, Open Banking и кибербезопасности, а также соответствующие предложения.*

Ключевые слова: *корреспондентский счет, Ностро, Востро, электронная платежная система, Центральный банк, ЦР, ГЦИ, межбанковские расчеты, RTGS, кибербезопасность, овердрафт, электронная цифровая подпись.*

Abstract: *This paper analyzes the economic nature, legal framework, and practical significance of correspondent accounts and the interbank electronic payment system. It highlights real-time settlement mechanisms based on Nostro and Vostro principles, as well as system stability and security aspects. Additionally, key directions of digital transformation, Open Banking, and cybersecurity are discussed along with relevant recommendations.*

Keywords: *correspondent account, Nostro, Vostro, electronic payment system, Central Bank, HKM, ABM, interbank settlements, RTGS, cybersecurity, overdraft, digital signature.*

KIRISH

Banklarning vakillik hisobvarag'i ishtirokchilar va Markaziy bankka Markaziy bank Hisob-kitoblar markazida (MB HKM) ochilgan va ular o'rtasida elektron to'lovlar o'tkazishga mo'ljallangan maxsus hisobvaraqlar sifatida tadqiqotning markaziy obyektini tashkil etadi.

Mavzuni umumlashtirganda, Markaziy bankning banklararo to'lov tizimi mamlakatimizning mustaqillikdan keyingi dastlabki to'lov tizimi sifatida barcha to'lov mexanizmlari uzluksiz ishlashi uchun iqtisodiy poydevor bo'lib xizmat qiladi.[4] Tadqiqot obyektini belgilab olishda iqtisodchi olimlar Omonov A.A. va Qoraliev T.M. moliyaviy resurslarni shakllantirish jarayonida vujudga keladigan majburiyatlarni hisobvaraqlarda aks ettirishni bank buxgalteriya hisobining predmeti, aktiv va passiv operatsiyalarni esa uning obyektiga deb belgilaganlar.

Vakillik hisobvaraqlarining mavjudligi tijorat banklarining banklararo elektron to'lov tizimida ishtirok etishi hamda mablag'larni jalb qilish va joylashtirish bilan bog'liq murakkab operatsiyalarni bajarishi uchun bazaviy iqtisodiy infratuzilma sanaladi. Muammoning markazga qo'yilishi jarayonida vakillik hisobvaraqlarida yetarli mablag'lar mavjud bo'lmagan taqdirda yuzaga keladigan overdraft holatlari va ularning tezkor to'lovlar tizimi faoliyatini to'xtatib qo'yishi masaladagi asosiy bo'shliqlardan biri sifatida ko'riladi.

Masaladagi mavjud kamchiliklar tahlili shuni ko'rsatadiki, ishtirokchining MB HKMdagi tashqi vakillik hisobvarag'i va uning balansida yuritiladigan ichki hisobvarag'idagi aylanmalar hamda qoldiq summalarining muvofiqligi to'lovlar yakuniyligi uchun shart bo'lsa-da, ularning mos kelmasligi sabablarini aniqlash va bartaraf etish amaliyot kuni boshlanishida ma'lum qiyinchiliklar tug'diradi. An'anaviy xulosalarga qarshi o'laroq, bugungi kunda kibermakonda sun'iy intellekt yordamida yaratilayotgan "deepfake" videolar, fishing havolalari va zararli "RAT" ilovalari kabi yangi turdagi tahdidlar to'lovlar xavfsizligini ta'minlashning an'anaviy usullari yetarli emasligini ko'rsatmoqda.

Tadqiqotni borish jarayonida Markaziy bank tomonidan elektron to'lov hujjatlarining (ETH) real vaqt rejimida yalpi hisob-kitob (RTGS) tamoyili asosida, hujjat tizimga kelib tushgan vaqtdan boshlab bir necha soniyalar ichida bajarilishini ta'minlash asosiy maqsad qilib belgilangan. Ayni vaqtdagi tadqiqot ishlarida 1545-6-sonli Nizom kabi so'nggi me'yoriy o'zgartirishlar asosida tizim ishtirokchilari doirasini kengaytirish, xususan, "Qimmatli qog'ozlar markaziy depozitariysi" va "Milliy kliring markazi"ni tizimga to'g'ridan-to'g'ri ulash orqali hisob-kitoblar qamrovini oshirish natijalari ta'kidlanadi.

Asosiy ilmiy yangilik va topilmalar sifatida tashabbuskorning elektron raqamli imzosi bilan tasdiqlangan to'lovning chaqirib olinmasligi va mablag'lar benefitsiarning vakillik hisobvarag'iga o'tkazilgandan boshlab to'lovning mutlaq yakuniyligi (finality) tamoyili huquqiy-texnik jihatdan mustahkamlandi.

Jarayonni tavsiflovchi natijalar qatorida "O'z mijozingni bil" (KYS/KYC) tizimi va Face-ID kabi raqamli identifikatsiya texnologiyalarini qo'llash orqali vakillik

hisobvaraqlarini masofadan ochish imkoniyatining yaratilganligi bank sektorini "bozor arxitekturasi" darajasiga ko'tardi.

Vakillik hisobvarag'i — bu ishtirokchilar va Markaziy bankka Markaziy bank Hisob-kitoblar markazida (MB HKM) ochilgan va ular o'rtasida elektron to'lovlar o'tkazishga mo'ljallangan hisobvaraqlardir.[4] Huquqiy jihatdan vakillik hisobvarag'i — bankning O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankida yoki boshqa bankda, shuningdek vakillik hisobvarag'i ochish vakolatiga ega bo'lgan tashkilotlarning Markaziy bankda ochilgan, banklararo to'lovlarni o'tkazishga va o'zaro hisob-kitoblarni amalga oshirishga mo'ljallangan hisobvarag'i hisoblanadi.[4] Vakillik hisobvarag'i ochish vakolatiga ega bo'lgan tashkilotlar sirasiga "Milliy kliring markazi" AJ va "Qimmatli qog'ozlar markaziy depozitariysi" AJ kiradi. Iqtisodiy mohiyatiga ko'ra, vakillik hisobvaraqlarining mavjudligi tijorat banklarining banklararo elektron to'lov tizimida ishtirok etishlari hamda mablag'larni jalb qilish va joylashtirish bilan bog'liq operatsiyalarni amalga oshirishlari uchun poydevor hisoblanadi. Banklararo to'lov tizimi mamlakatimizning mustaqillikdan keyingi dastlabki to'lov tizimi sifatida barcha to'lov tizimlari ishlashi uchun asos bo'lib, unda to'lovlar real vaqt rejimida yalpi hisob-kitob tamoyili asosida amalga oshiriladi.[4],[1]

Vakillik hisobvaraqlarining turlari xalqaro amaliyotda Nostro, Loro va Vostro tushunchalari bilan guruhlanadi. Nostro (italyancha "Nostro conto" — bizning hisobimiz) — bu bank-responentning (bizning bankimiz) o'z balansida boshqa muxbir bankda (ularning bankida) ochilgan vakillik hisobvarag'i bo'yicha operatsiyalarni aks ettiruvchi hisobvarag'idir. O'zbekiston bank amaliyotida tijorat bankining ichki vakillik hisobvaraqlari aktiv hisobvaraq hisoblanib, buxgalteriya hisobvaraqlar rejasining 10301-sonli «Markaziy bankdagi vakillik hisobvarag'i-Nostro» hisobvarag'ida yuritiladi.[4] Loro (italyancha "Loro conto" — ularning hisobi) — bu muxbir bank (ularning banki) tomonidan bank-responentda (bizning bankimizda) ochilgan hisobvaraqlardir.

Vostro tushunchasi esa xorijiy bankdagi Nostro hisobvarag'ini anglatadi, ammo rus va mahalliy amaliyotda ular ko'pincha Nostro hisobvaraq sifatida qayd etiladi. Tijorat banklarining tashqi vakillik hisobvaraqlari Markaziy bankda passiv hisobvaraqlar sifatida 21302-sonli «Banklarning vakillik hisobvaraqlari» (Vostro) hisobvarag'ida ochiladi va MB HKM tomonidan nazorat qilinadi. Vakillik munosabatlarini o'rnatish uchun banklar o'rtasida vakillik munosabatlari to'g'risida shartnoma tuzilishi majburiydir.

Markaziy bankning Hisob-kitoblar markazi (MB HKM) tijorat banklarining bosh ofislariga vakillik hisobvaraqlarini ochish, xizmat ko'rsatish hamda ular o'rtasida elektron to'lovlarning uzluksizligini ta'minlash uchun mas'uldir.[4] Banklararo to'lov tizimining foydalanuvchilari MB HKMda vakillik hisobvarag'iga ega bo'lgan banklar va moliyaviy institutlar hisoblanadi.

To'lovlar ishtirokchilar tomonidan faqatgina vakillik hisobvaraqlaridagi mablag'lar qoldig'i doirasida amalga oshiriladi, agarda shartnomada overdraft (mablag' yetarli bo'lmagan taqdirda vaqtinchalik qarz) kabi holatlar ko'zda tutilmagan bo'lsa.

Korrespondent hisoblari: O'zbekistonda Nostro, Loro va Vostro

O'zbekiston bank amaliyotida ichki va tashqi korrespondent hisobvaraqlari o'rtasida aniq farq mavjud. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki (MRB) Nostro va Vostro hisobvaraqlari tizimlaridan foydalangan holda tijorat banklarining balansini va fikridigini kuzatib boradi.

Tasniflash va buxgalteriya hisobi

Nostro
(Bizning hisobimiz uchun hisob)
Tijorat bankining Markaziy bankdagi faol hisob raqami, balansda 10301 raqami ostida qayd etilgan.

O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki / Hisob-kitob markazi

Vostro / Loro (Sizda)
(Bizning hisobimiz uchun hisob)
Bizning bankimizdagi xorijiy yoki boshqa bankning 21302 raqami ostida qayd etilgan passiv hisob raqami.

Ushbu hisoblar Markaziy bankda ochilgan va Markaziy bankning qat'iy nazorati ostida.

Ishlash qoidalari va cheklovlari

- Kundalik yarashtirish (08:00 - 18:00)**
Mijozchilar elektron kuzatib borish uchun o'zlarining o'zlarining hisob qoidalari GCB va tashqi bank bilan sinxronlashishlari shart.
- Ishni boshlash uchun shart**
Bank faqat ichki va tashqi Nostro hisoblarining qabul qilish to'g'risida mos kelgan loyihaga imzolashlari bilan shartli.
- Overdraftning oqibatlari**
Agar rejalashtirilgan yechimmasa, hisob to'lov tuzilmasi tranzaksiyalar qabul qilish faoliyatiga ta'sir qiladi.

© NotebookLM

Vakillik hisobvaraqlarini ochish uchun ishtirokchilar va Markaziy bank o'rtasida o'zaro vakillik munosabatlari to'g'risida shartnoma tuzilishi majburiydir. Rezident banklar tomonidan Markaziy bankda yoki boshqa bankda milliy va chet el valyutasida vakillik hisobvarag'i ochish uchun bankning yoki vakillik hisobvarag'i ochish vakolatiga ega bo'lgan tashkilotning barcha rekvizitlari ko'rsatilgan holda vakillik hisobvarag'i ochish to'g'risida ariza hamda imzolar namunalari qo'yilgan varaqcha taqdim etiladi.

Nostro va Vostro: Buxgalteriya hisobi matritsasi

Ichki ko'rinish (Tijorat bankida hisobga olish)	Tashqi ko'rinish (Markaziy bankda hisobga olish)
Aktiv hisob (Nostro). Kod 10301. Bankning Markaziy bankda joylashtirilgan o'z mablag'larini aks ettiradi.	
	Passiv hisob (Vostro). Kod 21302. Markaziy bankning tijorat banki oldidagi majburiyatlarini aks ettiradi (HKM balansida).

Bitta bank filiallari o'rtasidagi hisob-kitoblar uchun ichki tranzit kodlari qo'llaniladi: 16103 va 22204. Tashqi va ichki korrespondent hisoblar balanslari mos kelmasa, banklararo tranzaksiya amalga oshirilmaydi.

Shuningdek, rezident banklar milliy valyutada vakillik hisobvarag'i ochishda soliq to'lovchining identifikatsiya raqami (STIR) berilganligi to'g'risidagi guvohnoma nusxasi, bank operatsiyalarini amalga oshirish uchun Markaziy bank tomonidan berilgan litsenziya nusxasi va statistika organlari tomonidan berilgan korxonaning yagona davlat reyestriga kiritilganligi to'g'risidagi guvohnoma nusxasini topshirishlari lozim.

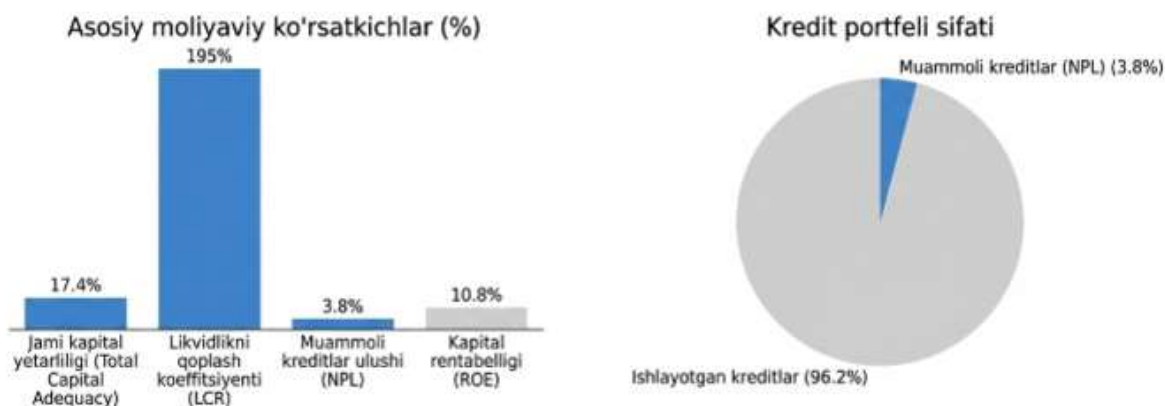
Yangi tashkil etilayotgan bank ta'sischi bank ustav kapitalini shakllantirish va bank ro'yxatga olingunga qadar to'lanadigan bojlar uchun 29801 — "Mijozlar bilan hisob-

kitoblar” hisobvarag’ini ochishlari mumkin, buning uchun ariza, imzolar namunasi varaqchasi va mijoz nomidan hujjatlarni imzolash vakolatiga ega shaxsning shaxsini tasdiqlovchi hujjati (biometrik pasport, ID-karta yoki haydovchilik guvohnomasi)ning asli yoki elektron shakli taqdim etiladi. Bank faoliyatini amalga oshirish huquqini beruvchi litsenziya olingandan so’ng mazkur hisobvaraqdagi mablag’lar ochilgan vakillik hisobvarag’iga o’tkaziladi va vaqtinchalik hisobvaraqa yopiladi. Norezident banklar (yuridik shaxs bo’lgan chet el banklari) banklarda vakillik hisobvarag’i ochish uchun o’zlarining to’liq nomi va ro’yxatdan o’tkazgan davlatdagi yuridik manzili ko’rsatilgan arizani taqdim etishlari shart. Norezident banklar qo’shimcha tarzda imzolar namunalari va muhr izi qo’yilgan varaqcha hamda ro’yxatdan o’tkazgan davlatning vakolatli organi tomonidan berilgan litsenziyaning legallashtirilgan yoki apostil qo’yilgan nusxasini topshiradilar.

Markaziy bankning Hisob-kitoblar markazi (MB HKM) tijorat banklarining bosh ofislariga vakillik hisobvaraqlarini ochish, xizmat ko’rsatish hamda ular o’rtasida elektron to’lovlarning uzluksizligini ta’minlash vazifasini bajaradi. Banklar tomonidan ochilgan barcha hisobvaraqlar, shu jumladan vakillik hisobvaraqlari, Markaziy bankning Axborotlashtirish Bosh Markazi tomonidan yuritiladigan Bank depozitorlarining milliy axborotlar bazasida (BDMAB) ro’yxatga olinadi va ularga xos raqam (mijoz kodi) beriladi.[4],[5],[6] Banklar norezident jismoniy va yuridik shaxslar barcha hujjatlarni taqdim etganidan so’ng, o’n besh kundan kechiktirmay ularga bank hisobvaraqlarini ochishlari shart.

Imzolar namunalari qo’yilgan varaqcha shakli hamda tadbirkorlik subyekti bo’lmagan rezident va norezident yuridik shaxslar topshiradigan varaqchalar soni bankning ichki hujjatlari bilan belgilanadi. Imzo namunalari bevosita bank xodimi ishtirokida qo’yilishi shart, masofadan turib bank hisobvarag’i ochish holatlari bundan mustasno.

Makromoliyaviy barqarorlik: Likvidlik poydevori (I-yarim yillik 2025)

Bank sektori yuqori likvidlik va barqarorlikni namoyish etib, uzluksiz banklararo hisob-kitoblar uchun ishonchli asos yaratmoqda.

Elektron to'lovlar banklararo to'lov tizimi ishtirokchilarining vakillik hisobvaraqlaridagi mablag'lar qoldig'i doirasida amalga oshiriladi, biroq ishtirokchilarning vakillik hisobvaraqlarida yetarli mablag'lar mavjud bo'lmagan taqdirda, ushbu mablag'lar overdraft sifatida aks ettiriladi.[7],[8] Vakillik hisobvarag'ida overdraft yuzaga kelgan bankning Markaziy bank hisob-kitoblar kliring tizimi va tezkor to'lovlar tizimi orqali operatsiyalari vakillik hisobvarag'ida ijobiy qoldiq shakllangunga qadar to'xtatiladi hamda bunday holatda banklar tezkor to'lovlarni amalga oshira olmaydilar.

Xato to'lovlarni tuzatish tartibiga ko'ra, MB HKM tomonidan ishtirokchining vakillik hisobvarag'i debetiga yoki kreditiga mablag' xato o'tkazilganda, ishtirokchi xabarnomani olgan zahoti darhol shu amaliyot kunining o'zida xato o'tkazilgan mablag'larni qaytarishi shart. Agar elektron to'lov tashabbuskorning (initsiator) aybi bilan noto'g'ri amalga oshirilgan bo'lsa, u benefitsiarga xato o'tkazilgan to'lov to'g'risida xabarnoma jo'natadi va xato o'tkazilgan mablag' qaytarilishidan qat'i nazar, mablag'ni xatolik aniqlangan kundan keyingi ish kunidan kechiktirmasdan haqiqiy oluvchining hisobvarag'iga o'tkazishi lozim.

Ishtirokchi aybi bilan amalga oshmay qolgan yoki noto'g'ri bajarilgan to'lovlar uchun bank (ishtirokchi) javobgar hisoblanadi. Tizim xavfsizligini ta'minlash uchun har bir jo'natiladigan elektron to'lov hujjati (ETH) nazoratdan o'tadi, ishtirokchining elektron raqamli imzosi bilan tasdiqlanadi va shifrlangan holda bank telekommunikatsiya tarmog'i orqali uzatiladi.

Markaziy bankning "CERT-CBU" kiberxavfsizlik markazi to'lov tizimi operatorlari va kredit tashkilotlari faoliyatida kiberxavfsizlik tahdidlarini aniqlash hamda oldini olish bo'yicha muvofiqlashtiruvchi organ hisoblanadi.[8],[4] Markazning asosiy vazifalariga axborot tizimlarini kiberxavfsizlik talablariga muvofiqligi yuzasidan ekspertizadan o'tkazish, kiberxavfsizlik hodisalari oqibatlarini bartaraf etilishini nazorat qilish va axborot xavfsizligi auditi kabi vazifalar kiradi.

Omonov A.A. va Qoraliyev T.M. o'zlarining "Banklarda buxgalteriya hisobi" darsligida vakillik hisobvaraqlarini tijorat banklarining elektron to'lov tizimida ishtirok etishi uchun asosiy iqtisodiy infratuzilma deb hisoblaydilar.[6] Ular Nostro va Vostro tushunchalarini banklararo hisob-kitoblarning ichki aktiv hamda Markaziy bankdagi passiv bo'g'ini sifatida tavsiflaydilar. Otabek Nasirov (Spot.uz tahliliy materiali) raqamli transformatsiyani shunchaki ilova emas, balki "bozor arxitekturasi" darajasiga ko'tarilganini ta'kidlaydi.

Uning fikricha, masofaviy bank xizmatlari endilikda mijozlar bilan muloqot qilishning bazaviy usuliga aylandi. Markaziy bank raisi M. Nurmuratov tomonidan imzolangan 1545-sonli Nizomda elektron to'lov tizimining yakuniyligi (finality) va elektron raqamli imzo bilan tasdiqlangan to'lovning chaqirib olinmasligi tamoyillari huquqiy jihatdan mustahkamlangan.

Takliflar:

- Raqamli transformatsiyani jadallashtirish maqsadida banklararo to'lov tizimida "Open Banking" (Ochiq bank faoliyati) tamoyillarini keng joriy etish va Markaziy bank huzuridagi Fintech ofis imkoniyatlaridan samarali foydalanish lozim.

- Kiberxavfsizlikni kuchaytirish uchun "CERT-CBU" markazi bilan hamkorlikda sun'iy intellektga (AI) asoslangan kiberhujumlarni aniqlash va anti-frod (firibgarlikka qarshi) tizimlarini barcha vakil banklarda markazlashtirilgan holda tatbiq etish zarur.

- Mijozlar tajribasini yaxshilash uchun rezident va norezidentlar uchun masofaviy identifikatsiya (Face-ID, e-KYS) ko'lamini kengaytirish, bu orqali vakillik hisobvaraqlarini ochish va yuritishdagi operatsion xarajatlarni kamaytirish maqsadga muvofiq.

- Likvidlikni boshqarish samaradorligini oshirish uchun vakillik hisobvaraqlaridagi overdraft holatlarini real vaqt rejimida kliring tizimlari bilan integratsiya qilish va tezkor to'lovlar uzluksizligini ta'minlash mexanizmlarini yanada takomillashtirish lozim.

- Moliyaviy savodxonlikni oshirish orqali ijtimoiy muhandislik va fishing hujumlaridan saqlanish bo'yicha tizimli targ'ibot ishlarini olib borish elektron to'lovlar xavfsizligini ta'minlashning muhim bo'g'inidir.

Xulosa:

Banklarning vakillik hisobvaraqlari va banklararo elektron to'lov tizimi O'zbekiston moliya infratuzilmasining asosi bo'lib, barcha hisob-kitoblarning uzluksizligini ta'minlovchi poydevor hisoblanadi. Ushbu hisobvaraqlarning Nostro va Vostro tamoyillari asosida yuritilishi tijorat banklarining o'zaro majburiyatlarini real vaqt rejimida (RTGS) aks ettirish imkonini beradi. 2025-yilgi tahlillar shuni ko'rsatmoqdaki, raqamli transformatsiya jarayoni bank xizmatlarini shunchaki ilovadagi funksiyalar to'plamidan murakkab va ochiq bozor arxitekturasiga aylantirdi. Markaziy bankning 1545-sonli Nizomi va 3420-sonli Yo'riqnomasi kabi me'yoriy hujjatlar vakillik munosabatlarini huquqiy tartibga solish orqali tizimning barqarorligini va to'lovlarning yakuniyligini (finality) kafolatlaydi. Shuningdek, kiberxavfsizlikni ta'minlash bo'yicha amalga oshirilayotgan choralar banklararo o'zaro hisob-kitoblarni yangi ishonchlilik bosqichiga ko'tardi. Binobarin, vakillik munosabatlarini samarali tashkil etish va zamonaviy texnologiyalarni integratsiya qilish mamlakat bank tizimining xalqaro raqobatbardoshligini va moliyaviy barqarorligini ta'minlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasining "O'zbekiston Respublikasining Markaziy banki to'g'risida"gi Qonuni (11.11.2019-y., O'RQ-582).

2. O'zbekiston Respublikasining "Banklar va bank faoliyati to'g'risida"gi Qonuni (05.11.2019-y., O'RQ-580).

3. O'zbekiston Respublikasining "To'lovlar va to'lov tizimlari to'g'risida"gi Qonuni (01.11.2019-y., O'RQ-578).

4. "Markaziy bankning banklararo to'lov tizimi orqali elektron to'lovlarni amalga oshirish tartibi to'g'risida"gi Nizom (1545-sonli, 31.01.2024-yildagi 1545-6-sonli o'zgartirishlar bilan).

5. "Bank hisobvaraqlarini ochish, yuritish va yopish tartibi to'g'risida"gi Yo'riqnama (08.02.2023-yildagi 3420-sonli qaror bilan tasdiqlangan).

6. Omonov A.A., Qoraliyev T.M. "Banklarda buxgalteriya hisobi" (Darslik, Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2014).
7. Central Bank of the Republic of Uzbekistan. "Financial Stability Report" for the first half of 2025.
8. Markaziy bank "CERT-CBU" kiberxavfsizlik markazining 2024-yilda amalga oshirilgan ishlar bo'yicha hisoboti.
9. LEX.UZ – O'zbekiston Respublikasi Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi.
10. Spot.uz – "O'zbekiston bank sektorida 2025-yilgi raqamli transformatsiya va texnologik trendlar" tahliliy materiali.